Vladimir Miholek

Obuća kao dio narodne nošnje đurđevačke Podravine

KLJUČNE RIJEČI:
tradicijska obuća, koža, drvo, izrada, *opanki, čižme, vezovaki, obojki,* đurđevačka Podravina

O narodnoj nošnji đurđevačke Podravine nije se puno istraživalo i pisalo, a ponajmanje o obući kao dijelu tradicijskoga odijevanja. U ovom radu govori se o materijalima koji su upotrebljavani za izradu obuće, a to su koža, kora drveta i drvo, njihovoj obradi te samoj izradi obuće. Opisano je više vrsta obuće: kožnati *opanki* kapičari s i bez remenja, *opanki vezovaki* izrađeni od kore brijesta, *čižme, drevejnaki* (klompe) i *obojki* kao prethodnici čarapa. Danas u narodu skoro da i nema sačuvanih primjeraka podravske obuće, a tek nekoliko primjeraka nalazimo u muzejskim i privatnim zbirkama. Jedino nisu pronađeni podatci koji bi potpuno oslikali čizme kakve su se nosile u 17. i 18. stoljeću. Za obradu teme poslužili su brojni izvori, poput arhivskih dokumenata, etnografskih zapisa, različitih radova u zbornicima, novinskih članaka, fotografija iz privatnih zbirki te iskaza kazivača.

1. Uvod

Kada govorimo o tradicijskom odijevanju, uglavnom upotrebljavamo riječ nošnja, odnosno narodna nošnja. Pod time se podrazumijeva specifično odijevanje (opremanje ljudskog tijela) važno za određeni kraj i razdoblje, u koje se ubrajaju odjeća, obuća, uređenje glave/češljanje i nakit. Narodna nošnja temelji se na tkanini, suknu i koži dobivenima od prirodnih materijala domaće izrade te oblikovanju odjevnih predmeta i obuće u vlastitom domaćinstvu. Takvih je dijelova nošnje vrlo malo sačuvano. Sačuvani primjerci koji su nam danas poznati pripadaju narodnoj nošnji, odnosno seoskoj modi iz prve polovine 20. stoljeća, budući da je većina izrađena od kupovnih materijala kod kuće i u obrtničkim radionicama. Po stručnoj razdiobi, podravska narodna nošnja spada u panonski tip odijevanja, pored još dva postojeća: jadranskoga i dinarskoga. Panonski tip obuhvaća geografsko područje središnje i istočne Hrvatske, točnije područje između rijeka Drave, Save i Dunava, ali i ugarski panonski prostor s druge strane rijeke Drave, jer su i ondje živjeli Hrvati.[1] U ovome radu riječ je o obući koja je veoma važna jer štiti noge, odnosno stopala, od klimatskih utjecaja (studen, vrućina) i nepogodnog tla te služi kao zaštita od ozljeda.

Stari su Podravci za toplijeg vremena hodali i radili bosi, podjednako djeca i odrasli. Primjerice, to nam prikazuju brojne sačuvane obiteljske fotografije školske djece s početka 20. stoljeća na kojima se vide bosonoga djeca. Obično je najstarije dijete u obitelji nosilo cipele, a kad su postale tijesne, predavale su se mlađem djetetu. O nasljeđivanju obuće svjedočila je Marija Zobunđija, rođena Zobunđija (r. 1918.), iz naselja Severovaca: *Dok sem išla v školo navek*

1 GAVAZZI, Milovan: Baština hrvatskoga sela. Zagreb: Otvoreno sveučilište Zagreb, Biblioteka običaji, 1991.

smo bili po tri dijaka. Cipele sem dobila na preobuvanje od jedne stare babe, sakoj je cipel gledel na svoj kraj.[2] Kod odraslih, primjer daju Đurđevčani koji su u listopadu 1900. godine, tijekom čišćenja i produbljivanja kanala na području đurđevačke općine, bosi kopali u blatu i vodi pri temperaturi od 12 °C. Vjerojatno je dobar dio tih ljudi posjedovao čizme, ali ih je zasigurno obuvao samo u svečanim prilikama, za odlazak u crkvu i prilikom obavljanja kakvih poslova u uredima.[3] Seljak Josip Tomec (1854. – 1908.) iz Virja piše u svome etnografskom rukopisu iz 1897. godine da su i Virovci *bosenkali* (hodali bosi): *Ljudi v letu ido vekšinom bosi, osobito mladi. (...) Žene ido v letu takaj više bose negoli obute.*[4] U prigodama kada Podravac nije bio bos, omatao je stopala *v obojke*, a obuvao *opanke* i *čižme*, dok je po blatu i snijegu nosio *drevejnake*, to jest kaljače (drvene natikače, klompe).

2. Istraživani prostor, istraženost teme i cilj rada

Specifičnost teme zahtijeva utvrđivanje istraživačkog područja u određenom razdoblju podložnome političkim, administrativnim, upravnim i crkvenim promjenama. Stoga je veoma važno društveno i političko uređenje toga prostora. Za njega je presudna 1871. godina, odnosno početak razvojačenja krajiškoga društva i postupni prelazak u građansko društvo te raspad obiteljskih zadruga koje su obilježavale svakodnevno življenje i bile temelj društva u Vojnoj krajini. Otad je kupovna roba sve više bila dostupna u podravskim trgovinama, kao i prisutnost trgovaca pokućaraca koji su prodavali svoju robu na kućnom pragu. Od prve polovine 19. stoljeća pa nadalje dolazi do postupnog napuštanja pojedinih dijelova izvorne narodne nošnje i uvođenja dijelova narodne nošnje i gotovih odjevnih predmeta od kupovnih materijala. S druge strane, raspadom obiteljskih zadruga na manja domaćinstva počelo je nedostajati radne snage, a sukladno tome i vremena za proizvodnju domaćega platna, sukna i kože. U podravskim domovima sve više je bilo gotova novca kojim su se mogli kupiti gotovi pojedini dijelovi nošnje ili materijal potreban za njihovu izradu.

Pod istraživačkim prostorom podrazumijeva se šira okolica Đurđevca na području Đurđevačke krajiške pukovnije u sklopu Vojne krajine, otprilike od 18. stoljeća do početka razvojačenja 1871. godine. Treba napomenuti da je prostor pukovnije obuhvaćao nizinski podravski dio od Peteranca do Staroga Gradca i bilogorski dio otprilike od Grubišnoga Polja, Gornje Kovačice i Rače pa do Sokolovca i Poganca, čije se stanovništvo vrlo slično oblačilo i obuvalo.[5] Stoga je za ovu temu važan i susjedni bilogorski prostor jer se otprilike ista obuća nosila na cijelom pukovnijskom prostoru. O tome je pisao etnograf Zvonko Lovrenčević (1911. – 1990.) iz Bjelovara, koji je na ovom području provodio etnografska istraživanja. Njegovi zapisi o nošnji bjelovarskoga kraja u mnogočemu se podudaraju s izgledom nošnje u podravskom dijelu pukovnije.[6] Nakon razvojačenja i priključenja Civilnoj Hrvatskoj istraživački prostor odnosi se na područje kotara Đurđevac u okviru Bjelovarsko-križevačke županije koji obuhvaća naselja od Virja na zapadu do Pitomače na istoku te od Ferdinandovca na sjeveru pa do Rakitnice na jugu.[7]

O tradicionalnoj odjeći Podravaca dosad se malo pisalo. Nešto je više obrađena novija narodna nošnja u radovima o podravskim nošnjama i nošnjama đurđevačke Podravine. O tome možemo više pročitati u objavljenim radovima nastalima na temelju istraživačkoga rada provedenoga u okviru Muzeja grada Koprivnice, odnosno tekstovima kataloga priređenih izložaba[8], i u radovima virovskoga učitelja, slikara i etnografa Josipa Turkovića (1936. – 1982.).[9] Temu je djelomično obradio i književnik i etnograf Mi-

2 DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje.* // Narodna umjetnost: godišnjak Instituta za narodnu umjetnost 9, 1972., 75.
3 ĐURĐEVČAN: *Dopis.* // Hrvatska I, 238 (16. 10. 1891.).
4 TOMEC, Josip: *Virje 1897. – 1904.* // Zbornik za narodni život i običaje, knj. 62 (ur. Dragutin Feletar, Anđela Frančić, Joža Horvat), Zagreb – Virje: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Općina Virje, 2021., 115.

5 MAĐER, Blaž: Časti i dobru zavičaja. pretisak iz 1937., Zagreb: Osnovna škola Blaž Mađer Novigrad Podravski, 1992., 323–327.
6 LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (4). Pun sjaj bjeline.* // Bjelovarski list XXXVI, 18 (15. 5. 1981.); *Nošnje bilogorsko-podravske regije (5). Oplećak.* // Bjelovarski list XXXVI, 19 (22. 5. 1981.); *Nošnje bilogorsko-podravske regije (6). Muška i ženska nošnja.* // Bjelovarski list XXXVI, 20 (29. 5. 1981.).
7 MAĐER, B.: Časti i dobru zavičaja..., 323–327.
8 *Rukotvorstvo. Nošnje u Podravini*. 11. 4. 2008. – 20. 5. 2008., katalog izložbe, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2008.; Rukotvorstvo. Oglavlja u Podravini. 12. 4. – 15. 6. 2007., katalog izložbe, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2007.
9 TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko narodno likovno stvaralaštvo (2)* // Podravski zbornik 76 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1976.; TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko rukotvorje.* Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.

roslav Dolenec Dravski (1937. – 1995.), ali s naglaskom na narodni vez kojim su Podravke ukrašavale odjevne predmete, tkanje i oglavlja.[10] Oskudne, ali vrlo vrijedne podatke o narodnoj nošnji podarile su u svojim zapisima Đurđevčanke, učiteljica Anka Poljak, rođena Šostarec (1855. – 1916.), i pučka književnica Mara Matočec (1886. – 1967.).[11] Međutim, u njihovim istraživanjima i radovima ponajmanje se prostora posvetilo tradicionalnoj obući.

Cilj je ovoga rada doznati o kojoj je obući riječ, kakav je bio njezin izgled, od kojih je materijala načinjena te kako su se izrađivali materijali i obuća. Podatci su prikupljeni iz raznih povijesnih izvora: arhivskih dokumenata i zapisa, etnografskih radova u zbornicima, novinskih članaka, povijesnih radova i fotografija iz privatnih zbirki te iskaza kazivača. Podatci su prikupljeni iz hrvatskih i mađarskih izvora. Mađarski izvori korišteni su isključivo zbog toga što su panonski prostor s ugarske strane rijeke Drave u velikom broju nastanjivali Hrvati koji su bili u bliskoj vezi sa sunarodnjacima u Podravini, a osobito zbog činjenice da je to svojevremeno bio jedinstveni prostor Austro-Ugarske Monarhije.

3. Vrste materijala i način izrade kože

Koža je bila osnovni materijal za izradu obuće, ali i kora drveta te samo drvo. Prerađena koža rabila se za izradu opanaka, čizama, cipela, raznih torbi i remenja. Graničari su sami prerađivali kožu i izrađivali odjeću i obuću, a razvojem obrta i trgovine sve je više rastao broj obrtnika koji su u početku snabdijevali vojne časnike, trgovce i druge pripadnike viših staleža i članove njihovih obitelji, a najposlije i same graničare, odnosno seljake. Stoga razni krajiški popisi obrtnika spominju štavitelje, kožare, opančare, čizmare i remenare. Uglavnom se rabila goveđa, svinjska, teleća, ovčja i kozja koža, pa i koža nekih divljih životinja. Međutim, koža koju su graničari samo prerađivali nije bila dostatna za potrebe Varaždinskoga generalata, pa se morala uvoziti. Najveći problem bio je s kozjom i ovčjom kožom. Razlog tome vjerojatno je taj što su se koze u Podravini uzgajale u malom broju jer su imale ograničen pristup šumama, pogotovo mladoj branjevini, budući da koza ne bira raslinje, nego brsti do čega stigne. Krajiške su vojne vlasti sredinom 18. stoljeća namjeravale iskorijeniti koze na području Varaždinskoga generalata, ali je feldmaršal grof Neipperg 1755. godine samo iz milosti dopustio uzgoj koza pod uvjetom da im osiguraju vlastite pastire. Međutim, već 1764. godine, prema rezoluciji koju je Vrhovni sud dogovorio i odobrio između Dvorskoga ratnog vijeća i Trgovačkog vijeća, početkom 19. stoljeća provedeno je postupno istrebljenje koza na ovom području.[12] Stanje oslikava podatak da su na samome početku 19. stoljeća na pukovnijskom području pobrojane 784 koze, a njihov se broj nakon razvojačenja 1871. godine toliko smanjio da je popisom stoke 1896. godine na području Bjelovarsko-križevačke županije evidentirana samo 31 koza. Demian je zapisao da je na području Varaždinskoga generalata istovremeno evidentirana 961 ovca. Osim toga, zapisao je da se s ovcama veoma loše radilo, često su ugibale od zaraznih bolesti, šišali su ih samo jednom godišnje pa se dobivala vrlo gruba vuna i nisu ih zimi držali u toplim nastambama.[13] Ovce se nisu držale samo radi kože, nego prvenstveno radi vune, odnosno sukna od kojeg su izrađivali dijelove odjeće: *čuve*, *tušline* i *kepenke*. Hitzinger piše 1820. godine da proizvodnja sukna na području Varaždinskoga generalata nije toliko bitna koliko na ostalom dijelu Vojne krajine. Napominje da se vuna često prodavala sirova, pogotovo na području Đurđevačke pukovnije, te se ponovno uvozila prerađena u sukno.[14] Matične knjige đurđevačke župe bilježe prisutnost ovčara koji su čuvali ovce na ispaši u 19. stoljeću: Matija Zaklan

10 DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Podravski narodni vez. Pletivo radosti i tuge djevojačke.* // Virje na razmeđu stoljeća (ur. Boro Rogić), zbornik III, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1987.; DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Mali virovski etnografski pojmovnik.* // Virje na razmeđu stoljeća, zbornik V, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1993.

11 POLJAK-ŠOŠTARCEVA, Anka: *Naša domaća pokrstica, školska osnova narodna nošnja u Gjurgjevcu* (prvi dio). // Narodne novine LVII, 219 (25. 9. 1891.); *Naša domaća pokrstica, školska osnova narodna nošnja u Gjurgjevcu* (Svršetak). // Narodne novine LVII, 220 (26. 9. 1891.); MATOČEC, Mara: *Prelec* (igrokaz). // Sabrana djela Mare Matočec (ur. Vlatko Smiljanić), Zagreb: Despot infinitus d.o.o., 2017.

12 *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums. Ein Versuch von Carl Bernh. Edlen von Hietzinger, k. k. Feldkriegssecretär bei dem karlstädter-warasdiner Gränz-General-Commando.* Zweiter Theil. Erste Abtheilung. Wien: Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1820., 185.

13 DEMIAN, J. A.: *Darstellung der Österreichischen Monarhie nach den neusten statistischen Beziehungen, 4. Statistische Beschreibung der Militär-Granze, bd. 1.* Wien: Christian Gottfried Kaulfus, 1806., 341–342, 344, 363.; *Izvještaj Županije belovarsko-križevačke za godinu 1896.*

14 *Statistik der Militärgränze...*, 261.

Slika 1. Opanci kapičari z obuvačami,izradio Lőrinc Kovácsevics, Felsoszentmartón, Mađarska, kraj 19. st. (Izvor: MuseumMap, Bocskor (Abuvacse), reg. br. RRM_NT_60.24.1-2, dostupno na: www.museumap.hu).

(1818.), Ivan Mađerić (1869.) te Mijo Horvat i Mijo Milanković (1871.), a na novigradskom području evidentirana su čak 24 ovčara.[15] Bilo je uobičajeno da svaka obiteljska zadruga na imanju posjeduje nastambu za *birke* (ovce), zvanu *birkašnica*.[16] Popisi stoke na području Bjelovarsko-križevačke županije svjedoče o tome da su se ovce uzgajale i nakon prestanka veće potrebe za kožom i suknom. Popisom stoke iz 1893. godine pobrojano je 13 935 ovaca, 1911. godine njih 3896, da bi ih 1921. godine ostalo još samo 350, vjerojatno na bilogorskom području.[17] Na prisutnost ovaca u Đurđevcu osvrnula se i Anka Poljak 1891. godine: *Ta mogla su ta vremena biti i sretnija, jer je iz svakog dvorišta zadružne kuće izlazilo veće ili manje stado govedah, svinjah, a iz mnogih još i ovacah (kojim će ovdje do skora ponestati i traga)...*[18] Prema tome, ovaca je očito bilo, ali se koža po svemu sudeći prerađivala u veoma malim količinama.

Profesor i etnograf Ivan Kranjčev (1900. – 1957.) iz Đurđevca piše u svojoj doktorskoj disertaciji iz 1926. godine: *Za preradu kože nalazilo se u selu posebnih vještaka koji su umjeli kožu „fčiniti", preparirati je, te praviti od nje opanke*.[19] Oguljena se koža čistila, *fčijnala* (učinjala) i *farbala*. O tome je pisao učitelj iz Babine Grede Mijat Stojanović 1854. godine: *Oni su vješti strojiti kožu konjsku, volovsku i kravsku na opanke, a teleću, svinjsku, ždrebeću na torbe i mestve, ovču na kožuhe, mačju i jareću na diple i gajde itd. Kožu na opanke stroje ovako: istom zguljenu kožu sa živine pospu pepelom i isprekičuju, pa ostave tako dan dva. Poslije ju rastegnu na pruće i ostave na kućni tavan da se isuši, pa je poslije na daščicu (kalup) izrežu na opanke i podijele među ukućane. Svako svoje opanke očisti od dlake stružući oštrim nožem i tad istom slože istrugane opanke prijesne kože u kakvo korito ili badanj, gdje se prije ukvasi ova posoljena kora. Prostaci zovu to čreslenje i poslije nekoliko dana kad već nabrekne kora u črjeslu i oboji se crvenkasto, izvade je napolje i oputom opletu putrance opanke, ili prave i pletenjake, i pri tom poslu trebaju samo: nož, probojac, šilo, a rade ponajviše od oka bez mjere i kalupa*.[20]

Najbolji opis štavljenja i obrade kože dali su učitelji i etnografi Ferdo Hefele (1846. – 1909.) iz Siska i Milan Lang (1863. – 1953.) iz Samobora. Ako je koža bila suha, morala se močiti u vodi da omekša, a ako je bila svježa, onda se s nje ispirala krv. Oprana koža zatim se močila u lugu, odnosno rastvoru pepela i vapna, 8 – 14 dana. Dvaput dnevno kože su se vadile iz velikog badnja kako bi se lug promiješao. Zatim se na posebnoj klupi *(pajn)* tupim noževima (dugački i kratki) s jedne strane kože strugala dlaka, a s druge strane ostaci mesnatog i masnog tkiva. Tako očišćena koža stavljala se preko noći u vodu. Drugi dan se izvadila te se oštrom alatkom strugala od raznih ostataka. Nakon toga prala se u drugom badnju u nekoliko voda sve dok ne bi bila čista, odnosno dok koža ne bi blago pomodrila. Na kraju se obješena sušila. Osušena koža potom se stavljala u treći badanj na bojenje. Boja se pravila od *čresla* (razmrvljene johine i brezove kore) rastopljenoga u toploj vodi (50:50). Polovi-

15 Arhiva župe sv. Jurja u Đurđevcu, Matična knjiga rođenih 1796. – 1840. (dalje MKR), Matična knjiga vjenčanih 1858. – 1877. (dalje MKV); MAĐER, B.: Časti i dobru zavičaja..., 212.
16 KRANJČEV, Ivo: *Ekonomski razvitak Đurđevca i đurđevačkih konaka. Etnografski prikaz.* doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet, 1926., 41.
17 BLAŽEKOVIĆ, Stjepan: *Bjelovarsko-križevačka županija.* // Bjelovarski zbornik 90 (ur. Stjepan Blažeković), Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 1990., 26–27.
18 POLJAK-ŠOŠTARCEVA, Anka: Naša domaća pokrstica, školska osnova narodna nošnja u Gjurgjevcu (Svršetak). // Narodne novine LVII, 220 (26. 9. 1891.).
19 KRANJČEV, Ivo: *Ekonomski razvitak Đurđevca...*, 50–51.
20 ZORIĆ, Vesna: *Opančarski obrt i rukotvorstvo. // Koje dobre šuze! Šetnja kroz povijest obuće*. katalog izložbe (16. veljače – 4. lipnja 2006.), Zagreb: Etnografski muzej, 2006., 60.

Slika 2. Opanci obuvačaši, izradio Grgur Bazijanec, Kalinovac, oko 1940. (Izvor: Etnografski muzej Zagreb, Zbirka narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske, Obuvačaši, inv. oznaka 13870ab. Dostupno na: katalog.emz.hr).

čan omjer ovoga *čresla* davao je crvenkastu boju. Ako se željela dobiti crna koža, za namakanje se upotrebljavala već rabljena voda od *čresla* u koju se stavio kakav komad staroga željeza, makar i hrđavog. Od toga je voda postala crnom. Kože poslagane u kacu gazile su se 3 – 4 sata dok ne bi dobile boju, ponovno se vadile, a u kacu se prilijevalo toliko vruće vode koliko je god čovjek mogao rukom podnijeti. Ako je voda bila prevruća, koža je pucala. Zatim su se kože opet stavljale u kacu i promiješale. Kaca se pokrila da se voda ne hladi i tako su se kože močile dva dana. Nakon dva dana kaca se otkrila da se voda i kože dokraja ohlade. Potom su se izvadile i posložile na ravno jedna na drugu te se valjale posebnim motkama da se ocijedi voda. Poslije cijeđenja razdvajale su se, ponovno strugale na *pajnu* od preostalih nečistoća te se obješene sušile u hladu, a zimi u toploj prostoriji. Kad se koža osušila, morala je biti gipka, a ako je na ponekim mjestima još bila kruta, malo se navlažila, pa se objesila presavijena po sredini (kičmi). Najposlije se objesila i teglila kakvim utezima da se podjednako razvuče. Nakon toga slijedilo je glađenje kože s obje strane, ponajviše s lica, dok god ne bi postala glatka, a na kraju se mazala želatinom ili ribljim uljem.[21]

Vesna Zorić ovako opisuje preradu kože u kasnijem razdoblju: *Za lakšu izradu te udobniju, trajniju čvršću i mekšu obuću koža se štavila na razne načine, no uvijek je prethodilo čišćenje kože. Da bi se došlo do tzv. golice, bilo je potrebno odstraniti gornji i donji sloj kože. To se postizalo uranjanjem sirove kože u vapno koje razara korijenje dlaka, a donji dio se ostrugao od mesnih vlakanaca i vezivnog tkiva. Dobivena golica se zatim umakala u solnu kiselinu razrijeđenu vodom da se odstrani preostalo vapno i koža je bila spremna za štavljenje. Od vrste štavila ovisi boja i otpornost kože na vodu. Obično su se upotrebljavala biljna štavila. Treslovine ili tanini kojima se štavilo, dobivani su iz kore hrasta, johe, pitomog kestena, akacije, lišća ruja, hrastove šišarke i dr. Osim biljnim koža se štavi i mineralnim štavilima. Jedna vrsta je otopina stipse i kamene soli u kojoj koža namakanjem postaje bijela. Tako se štave kozja i ovčja koža predviđene za galanterijsku robu. Druga vrsta je štavljenje kromom čime se dobiva boks iz raznovrsnih koža i ševro iz kozje kože. Kože se moraju bojati i mastiti prije sušenja. Glavna prednost kromne kože je velika otpornost na vodu, posebice na kipuću. Poznato je još i štavljenje mastima, naročito ribljim. Obično se uzimaju kože od teleta, ovce, jelena i sl. Koža dobivena masnim činom je vrlo mekana.*[22]

Za usporedbu, zanimljivo je vidjeti što o preradi kože piše mađarska etnologinja Judit Knézy (1810. – 1872.) u svome radu o kožarskom i obućarskom cehu u 19. stoljeću u nedalekom Čurgu (Csurgó) u Ugarskoj, s druge strane rijeke

21 HEFELE, Ferdo: *Hrvatski opančar i opančarija.* // Glasnik Družtva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu II, Zagreb, 1887., 14–16.; LANG, Milan: *Samobor. Narodni život i običaji (nastavak).* // Zbornik za narodni život Južnih Slavena, knj. XVII, sv. 1. (ur. dr. D. Bojanić), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1912., 52–56.

22 ZORIĆ, V.: *Opančarski obrt i rukotvorstvo...*, 61.

Slika 3. Opanci kapičari, izradio Grgur Bazijanec, Kalinovac, oko 1940.(Izvor: Etnografski muzej Zagreb, Zbirka narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske, Kapičari, inv. oznaka 13871ab. Dostupno na: katalog.emz.hr).

Drave. Ona iznosi da se tijekom osmanske vladavine koža štavila na nekoliko načina. Uz već postojeće štavljenje mastima i biljnim štavilima, štavljenje mineralnim solima smatralo se mađarskim načinom. Napominje da su domaći štavitelji dijelom preuzeli i tehniku štavljenja biljnim štavilima od osmanskih obrtnika. Nadalje iznosi da su štavitelji strugali dlaku s kože nožem u obliku srpa, a kod štavljenja mastima pore na koži punile su se vrućim lojem i masnoćom, što ju je činilo vodootpornom. Jedni štavitelji štavili su volovske, kravlje, juneće i teleće kože za potplate čizama i donjišta opanaka, a drugi janjeće i kozje kože za podstavu čizama, vanjske dijelove obuće i meku kožu zvanu *kordovan*. Čizme su kod njih bile vrlo raširene, bilo domaće bilo od osmanskih obrtnika.[23] Za nas je veoma važno što autorica progovara o tome da su tamošnji opančari i čizmari najviše obuće prodavali na području *preko Drave*, dakle u našoj Podravini. Piše da su ugarski Podravci opanke nosili tijekom čitave godine. Mađari su opanke odbacili prije Hrvata, a zadržali su ih samo pastiri i oni najsiromašniji.[24]

Do pojave većeg broja obrtnika u komunitetima (krajiškim gradovima) i stožernim mjestima na krajiškom prostoru, među kojima se nalazio i Đurđevac, dolazi sredinom 18. stoljeća. Dotad su obuću graničari sami izrađivali. Veći broj doseljenih stranih obrtnika u Đurđevcu zabilježen je nakon 1736. godine. U to vrijeme, piše Krajasich, dobavlja se velika količina životinjskih koža jer na krajiškom području nije bilo dovoljno kožarskih obrtnika, pa su malobrojni domaći opančari i ostali graničari sami nabavljali gotovu kožu i štavili je.[25] Krajasich donosi i tabelarni prikaz broja obrtnika po pukovnijama iz 1803. godine u kojem iznosi da je na području Đurđevačke pukovnije pobrojano čak 48 štavitelja, a u Križevačkoj samo dvojica, dok u ostalim pukovnijama (Lička, Otočačka, Ogulinska, Slunjska, Petrinjska, Glinska, Kostajnička, Dubička, Ivanička) nijedan nije zabilježen. Đurđevačka je pukovnija istovremeno brojila 11 čizmara i 13 *šustara* (Schuster – popravljač obuće).[26] Dva opančara s područja pukovnije izrađivala su 20-ih godina 19. stoljeća do 1720 para opanaka, dok je, primjerice, na području Brodske pukovnije proizvedeno čak desetak puta više, iznosi Hietzinger. Međutim, ne precizira jesu li to jedina dva opančara na tom području niti koliko su opanaka graničari sami mogli izraditi kod kuće.[27] U matičnim knjigama župe sv. Jurja u Đurđevcu susrećemo brojne đurđevačke obrtnike čija se djelatnost odnosi na kožu. To se opaža od 50-ih godina 19. stolje-

23 KNÉZY, Judit: *Bőrcserző és bőrlábbeliket készítő kézművesek a csurgói, Magyar Céhben" (1810–1872).* // A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 3. (Szerkesztő: Magdolna Juhász), Kaposvár: Rippl-Rónai Megxei Hatókőrű Városi Múzeum, 2014., 211–213. Dostupno na: https://real.mtak.hu/168914/1/14_Knezy _Judit211-220.pdf (3. 1. 2026.)
24 Isto, 215–216.
25 KRAJASICH, Peter: *Die Militärgrenze in Kroatien mit besonderer Berücksichtigung der sozialen und wirtschaftlichen Verchältnisse in der Jahren 1754. – 1897.* Wien: Disertationen der Universität Wien, 1971., 248.
26 Isto, 253.
27 *Statistik der Militärgränze...*, 274.

ća, kada su svećenici često pored redovnih podataka počeli upisivati u matične knjige i zanimanja roditelja rođene djece te njihovih kumova. Najviše su bili prisutni obućari: Josip Trbuljak (1859.), Josip Pavec (1860.), Josip Sulimanović (1861.), Matija Ognančević i Matija Stankir (1863.), Ivan Patačko (1869.), Stjepan Kolar, Josip Blaško i Josip Konjarek (1871.), Antun Mihaljević (1872.), Mijo Vavrecki, Ivan Patačko, Franjo Janaček, Matija Kovačić, Mijo Kucel, Josip Jurišić i Bolto Stankir (1873.), Matija Živko (1874.), Dragutin Grdan (1878.), Ivan Blaško (1880.), Mato Živko (1881.), Josip Jurišić, Mato Konjarek i Stjepan Kovačić (1883.), Stjepan Kovačić, Josip Burulic, Mijo Toplak i Mijo Grabler (1886.), Stjepan Rasinec (1888.) i Stjepan Raknić (1889.). Kao opančari upisani su: Tomo Ferketić i Đuro Hoffman (1861.), Josip Kožar (1862.), Josip Vidaković, Josip Petreković, Bolto i Josip Židovec (1871.), Ivan Turković, Josip Grazinger i Gregor Šajatović (1873.), Mato Vidaković (1880.), Ivo Pozder (1882.), Mijo Kosanović (1885.), Šimun Bogdan (1886.), Petar Dokuš (1894.), Ivan Flamaceta (1896.); zatim štavljač Stjepan Hisinger (1862.) i krznari Emerik Đumbir (1828.), Mijo Žon i Ferdo Đumbir (1860.), Ivan Đumbir (1874.), Josip Vicenski, Antun Štefoković i Mato Katušić (1879.) i Jozo Zvonar (1891.).[28] Adresar obrtnika zabilježio je 1890. godine remenare Stjepana Gečevića, Slavoljuba Sestrića i Miju Škrlca. Županijski izvještaji za 1888. i 1896. godinu govore o 30 opančara i 119 postolara, odnosno 32 opančara i 89 postolara na području kotara Đurđevac.[29]

Adresar obrtnika Ugarske i Hrvatske iz 1892. godine donosi poimenični popis svih važnijih obrtnika. Riječ je o čak 80 postolara na području kotara Đurđevac, 21 opančaru te samo dvojici čizmara, i to u Pitomači. Barem po jednog opančara nalazimo u manjim selima, a u većima po nekoliko njih.[30] Posljednji đurđevački opančar bio je Josip Grazinger, koji je umro 1920. u 85. godini.[31] U Budrovcu je opanke izrađivao Andro Vlašiček, a jedan par izložio je na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine.[32] U spomenici župe sv. Benedikta opata i Žalosne Gospe u Kloštru Podravskome zapisano je da su 1850. godine na području župe poslovali po jedan opančar i obućar.[33]

4. Obuća od kože

4.1. Opanki

Poznato je da su Đurđevčani nosili *opanke* obuvene na obojke. Tako virovski tiskar i novinar Peroslav Ljubić navodi u svome tekstu iz 1899. godine, pišući o tome kako je odjeven Đurđevčanin Jakov Ivandija: *(…) na nogama mu poderani opanci (…)*.[34] Đurđevački seljak i političar Tomo Jalžabetić spominje ih dvaput u svome etnografskom rukopisu: *Opanki so se smrzli, kaj se neso dali previjati (…)* te *Dok čovek zakorači mimo steze mam se opanki zagrabe*.[35] Iz ovih nekoliko primjera nije moguće doznati izgled podravskih opanaka. Nešto više o opancima u Podravskim Sesvetama i Velikom Trojstvu donose pisani izvori, ali ni ti opisi ne daju posve cjelovit prikaz njihova izgleda. Sesvečke opanke opisao je etnograf Josip Cugovčan: *Na nogam so nosili opanke, zešite, kožne, s kožnem đonom i remenom. Kapčili so se z vanjske strane z metalnom kapčom. Opanke so delali opančari. Nekoji so opanki bili z obuvačom. To so dva remena od jeden do dva prsta široki i dugački okre šezdeset centimetri. Omatali so se f križ okre noge i gač, a nosili so se dok je bilo kišovito i blatno*.[36] U Trojstvu su nosili *kapčaše*, *remenjake* i *žnerance*. Na *kapčašima* je gornji dio izrađen od mekše goveđe kože, a donji od tvrđe. Oko noge je kroz proreze provučen *remenec* koji se sa strane pričvršćuje kopčom. Smeđe su i crne boje. *Remenjaki* su slični *kapčašima*. Uz nogu ih pričvršćuju dva remena koji se omotavaju oko gležnja i lista noge u križ, tako da se kroz otvore vide *obojki*. *Žneranci* su izrađeni od mekše goveđe kože. *Žneraju* se i vežu preplitanjem čvrste kožne

28 Arhiva župe sv. Jurja u Đurđevcu, MKR 1858. – 1863., MKR 1871. – 1875., MKR 1876. – 1878., MKR 1878. – 1886., MKR 1886. – 1900., MKU 1869. – 1878., MKV 1858. – 1877.
29 *Adresar obrtnog i poslovnog svieta u Hrvatskoj godine 1890.* (ur. Đuro Justić, Ljudevit Strohmayer), Zagreb: Hrvatska obrtnička komora, 1891., 191.; *Izvještaji Županije belovarsko-križevačke za godinu* 1888. i 1896.
30 JAKELFALUSSY, József: *Magyarország iparosainak és kereskedőinek czim- és lakjegyzéke.* Budapest: A pesti könyvnyomda – részvény – társaság, 1892., 2123, 2126–2130, 2133–2154.
31 *Adresar obrtnog i poslovnog…, 170.*
32 *Kraljevine Hrvatska i Slavonija na tisućgodišnjoj zemaljskoj izložbi kraljevine Ugarske u Budimpešti 1896. godine.* Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, 1896., 150.
33 Arhiva župe sv. Benedikta opata i Žalosne Gospe u Kloštru Podravskome, Župna spomenica, 185.
34 LJUBIĆ, Peroslav: *Sabrano zrnje.* Osijek: Štampa F. Kittera, 1930., 32.
35 HAZU, Odjel za etnologiju, JALŽABETIĆ, Tomo: *Gjurgjevac – Narodni život i običaji* (rukopis), sign. S.Z.54., 204. (dalje JALŽABETIĆ, T.: *Gjurgjevac…*)
36 CUGOVČAN, J.: *Narodna nošnja…*, 31–32.

vezice.[37] Opanaka *z obuvačami* dotiče se u svojim sjećanjima i književnik Đuka Tomerlin Picok iz Đurđevca: *...i opanki z obuvačami, pogotovo za suve zime, kak muški tak i žene, samo kaj ženski opanki neso imali obuvače (...) Zarad toga so muški opanki i imali obuvače kaj so držale obojke koji so fsezali se do kolena.*[38] Slikar i etnograf Ivan Večenaj spominje opanke u rodnoj Goli u Prekodravlju: *Na nogama bi imali opanke. Jedni su bili s kopčom, a drugi s remenjem koje se ovijalo oko noge*.[39] Povodom 100. obljetnice osnutka sela 1922. godine župnik u Goli Juraj Županec objavio je kroniku sela u koju je zapisivao razne podatke od početka svojega službovanja u Goli 1910. godine. Između ostaloga, pribilježio je da Golčani *za cipele i čizme nisu znali, svi nosili opanke*.[40] O opancima govori i Lovrenčević: *Zimi su se nosili opanci koje je obično na vrlo jednostavan način izrađivao koji darovitiji zadrugar. Straga su ti opanci imali pričvršćeno remenje koje se preko nogavice od gaća omatalo skoro sve do koljena. Iz tog su se razloga ti opanci i nazivali remenjaci.*[41] Na drugom mjestu spominje opanke za vremena Vojne krajine: *(...) na nogama su imali opanke remenjake, kasnije tzv. putrance i kapčaše*.[42] U Šemovcima 1888. godine, kako iznosi tamošnji učitelj Ljudevit Luketić, *opanaka baš mnogo nije vidjeti*, a o ženama piše da tada nisu više nosile opanke. Još je primijetio da su radnim danom bile bose, pa čak i zimi kad su išle na zdenac po vodu ili kojoj susjedi.[43]

O podravskim opancima najviše je zapisao Ferdo Hefele u svome radu o opančarstvu. Terenskim istraživanjem utvrdio je da su Podravci nosili opanke *tubane kapičare*.[44] Zapravo, kapičari su bili obilježje obuće nizinskoga panonskog prostora. Piše da su ih vještiji seljaci sami izrađivali, a gotovu kožu kupovali su od kožara. Sastojali su se od širokoga potplata (donjeg dijela, donjišta) od tvrde kravlje kože, koji odozdo obavija stopalo, i kapice (gornjeg dijela, gornjišta) od mekane teleće kože. Prednji dio kapičara nije šiljast, nego okrugao. Kapica je skrojena od cjelovitog komada kože i prišivena s potplatom tako da je opanak u prednjem dijelu zatvoren poput cipele. Domaći su opančari kapicu ukrašavali *sermom* (zelenom kozjom kožom) i *karmežinom* (crvenom ovčjom kožom) isključivo radi privlačenja kupaca. Peta je bila otvorena s povišenim petnim dijelom potplata te se izrađivala prepletanjem *obuvač* (dugačkih kožnih trakica), koje su se svojim nastavcima omotale oko gležnja i lista noge i zavezale tako da su obuhvatile obojke i *široke gače*. Opanci su bili jednaki bez obzira na to o kojoj je nozi riječ. Za izradu opanaka služio je sljedeći osnovni alat: tupa i oštra šila za provlačenje, pletenje ili šivanje kožnih traka, *probojec* – alat kojim se probijaju rupice, *boda* – nož za krojenje i proreze kroz koje se provlače trake, *šubak* – drveni bat stožastog oblika kojim se optucavaju rubovi, *farkeši*, *gleteri* – naprave raznih oblika od glatko obrađenog drva s kojima se glade rubovi, *podbijači* kojima se opanak navlači na kalup, drveni kalupi raznih veličina i *kalamiri* – drveni uzorci za krojenje kože za potplat i kapicu.[45] Hefele je opisao izradu pojedinih hrvatskih opanaka, ali ne i podravskih tubana. Budući da tubani spadaju u kapičare, postupak izrade sličan je opisu izrade ostalih kapičara. Prije nego što se kroji, koža se navlaži da omekša. Na potplatu i kapici načine se šilom ili posebnim probijačem rupe, a potom se prišivaju šivačem *izpod lica*. Zatim se *tilči ili razastire*, odnosno širi potplat oko pete (zapetak) glađenjem okruglim drvcem zvanim *razastirač*. Nakon toga opanak se navlači na drveni kalup, a ispod kapice nabija se *podbijač*, odnosno drveni klin poput jezika kojim se kapica nategne da prianja uz gornji dio stopala. Na kraju se uvlače *police (obuvače)*, od pete prema kapici.[46]

Iz ovoga proizlazi da nam je izgled tubana kapičara vrlo dobro poznat. Kao što je prije rečeno, kapičare su nosili muškarci i žene na cije-

37 MATUNCI G.: *Narodna nošnja Bilogore...*, 16.
38 TOMERLIN PICOK, Đuka: Življejne *v (naj)starešem Gjurgjevcu.* Đurđevac: Naklada Đuroka Picoka; Društvo poljoprivrednih inženjera i tehničara Đurđevac, 1989., 51.
39 VEČENAJ, Ivan: *Narodno blago prekodravskog kraja. //* Podravski zbornik 78 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978., 179.
40 CIK, Nikola; KOŠUTA, Dorian: *Povijest Gole 1822. – 1922. Juraj* Županec *(1870. – 1939.), župnik u Goli. //* Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XXI, 42, 2002., 214, 224.
41 LOVRENČEVIĆ, Z.: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (4)...*, 11.
42 LOVRENČEVIĆ, Z.: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (6)...*, 11.
43 PODRAVEC, Dražen: *Povijest virovskoga školstva*, Virje: Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Hrvatsko-pedagoško književni zbor, 1999., 205.
44 Poznato je da je Hefele boravio u Đurđevcu i okolici 1890. godine, o čemu je pisao u svome putopisu, a moguće je da je to područje posjetio i u drugim prigodama. HEFELE, Ferdo: *Put na istok do Carigrada.* Zagreb: Tiskarski i litografijski zavod C. Albrechta, 1895., 18–20.
45 ZORIĆ, V.: *Obućarski obrt i rukotvorstvo...*, 64.
46 HEFELE, F.: *Hrvatski opančar i opančarija...*, 37–44.

Slika 4. Opanki z obuvačami, izradio Mato Ciglec, Podravske Sesvete, oko 1900. (Izvor: Etnografska zbirka Josipa Cugovčana, Podravske Sesvete).

lom panonskom prostoru, na hrvatskome i ugarskome tlu. Mađari opanke nazivaju *bocskor*. Nosili su ih u velikom broju otprilike do sredine 19. stoljeća, kada su ih postupno zamijenili čizmama. Nadalje, *bocskore* su smatrali obućom siromašnih. Najdulje su ih nosili podravski i podunavski Hrvati u južnoj Ugarskoj, naročito pastiri. Hrvati su nosili kapičare, za razliku od Mađara koji su obuvali drukčije opanke.[47] Dva para hrvatskih opanaka čuvaju se u muzeju okruga Rippl-Rónai u Kaposváru. Prvi par čine kapičari *z obuvačami*. Izradio ih je od goveđe kože Lőrinc Kovácsevics iz Felsőszentmártona krajem 19. stoljeća.[48] Drugi par čine kapičari od goveđe kože s remenom i kopčom te povišenim zapetkom, napravljeni 1890. godine također u Felsőszentmártonu.[49] Spomenuti opanci upisani su u registar muzejskih predmeta pod nazivom *bocskor (abuvacse)*, dakle, u zagradi s hrvatskim nazivom remenja za vezanje

Potpuni izgled podravskih kapičara daju nam primjerci opanaka izrađenih oko 1940. godine, djelo opančara Grgura Bazijanca iz susjednoga Kalinovca, koji se čuvaju u Etnografskom muzeju u Zagrebu. To su opanci kapičari *z obuvačami* i opanci zvani *obuvačaši* bez *obuvač*, koji se natiču na noge kao sandale. Pored njih nalaze se i dva para kalinovačkih opanaka – *saričnaci* i *žniranci*[50], također iz istog razdoblja. *Saričnaki* nalikuju poluvisokim čizmama, a sastoje se od kapičara kao osnove, na koju je kožnatom trakicom pričvršćena poluvisoka sara. Na potplat je dodana peta. *Žnoranci* se sastoje od potplata kapičara, na koji je prišiveno gornjište kao na cipelama, s rupicama za vezice. U ovom slučaju imamo prva dva para opanaka kakvi su se nosili u 19. stoljeću, ali novije izrade, odnosno s fino obrađenom kožom, i dva para koji više nalikuju poluvisokim čizmama i cipelama, kojima je baza potplat od prvotnih opanaka. Oni predstavljaju opančarske proizvode nastale pod utjecajem građanske mode, odnosno industrijalizacije i modernizacije koja je intenzivno zahvatila naše krajeve u drugoj polovini 19. stoljeća.[51] Iz zapisa Josipa Turkovića doznajemo da su Kalinovčani opanke *z obuvačami* nazivali šponča*ši/ličnjaki*, jer se *obuvače* u kalinovečkom govoru nazivaju šponci.[52] Konačno se može reći da su opanci kapičari na nogama Podravaca ovoga kraja bili isti kao i u Hrvata ugarskoga dijela panonskog prostora. Osim muzejskih primjeraka, poznato je da se dva para opanaka nalaze u etnografskoj zbirci Josipa Cugovčana u Podravskim Sesvetama, koje često vidimo prilikom njegovih prikaza prigodnih narodnih običaja (*opanki z obuvačami, opanki z remencom*). Djelo su domaćeg opančara Mate Cigleca s početka 20. stoljeća.[53]

47 Rippl-Rónai Vármegyei Hatókörű Városi Múzeum. A bocskor. Dostupno na: http://regi.smmi.hu/neprajz /lakocsa_bocskor.html (3. 1. 2026.).
48 MuseumMap, *Bocskor (Abuvacse)*, reg. br. RRM_NT_60.24.1-2 Dostupno na: https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib6849694 (4. 1. 2026.).
49 MaNDA, Magyar Nemzeti Digtális Archívum, *Bocskor (Abuvacse)*, reg. br. RRM 60.24.1.1. Dostupno na: https://en.mandadb.hu/tetel/725861/Bocskor_abuvacse (4. 1. 2026.).
50 Vrlo je vjerojatno da su oba naziva poštokavljena jer su se na kalinovečkom i đurđevačkom kajkavskom govoru nazivali *saričnaki* i *žnoranci/žneraci*.
51 Etnografski muzej Zagreb (dalje EMZ), Zbirka narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske, *Kapičari*, inv. oznaka 13871ab; *Obuvačaši*, inv. oznaka 13870ab; Saričnjaci, inv. oznaka 13873ab; Žniranci, inv. oznaka 13872ab. Dostupno na: https://katalog.emz.hr/hr/Pretraga?q=kalinovac&PageIndex=1 (26. 5. 2026.); ZORIĆ, Vesna: *Obućarski obrt i rukotvorstvo...*, 65.
52 TURKOVIĆ, J.: *Podravsko rukotvorje...*, 108.
53 Etnografska zbirka Josipa Cugovčana, *Obuča v žetvi*. Dos-

Slika 5. Opanci vezovaki, izradio Jozo Pintar, Mičetinec, 1942. (Izvor: Etnografski muzej Zagreb, Zbirka narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske, inv. oznaka 13879ab. Dostupno na: katalog.emz.hr).

4.2. Čižme i *cipeli*

Što se čizama tiče, poznato je da su bile vrlo nošene u krajiško doba, pogotovo jer su bile dio krajiške vojne odore, pa su ih graničari kao dotrajale i otpisane zasigurno nosili kod kuće. Nažalost, nemamo sačuvanih starih primjeraka ni opisnih podataka. O tome nam govore brojni zabilježeni obrtnici, *čižmari*, tog doba. Popis iz druge polovine 18. stoljeća spominje 11 čižmara na području Đurđevačke pukovnije koji su prvenstveno radili za vojne potrebe, a u 19. stoljeću zabilježeni su sljedeći čizmari u matičnim knjigama đurđevačke župe: Pavao Čapo (1826.), Ivan Švaco (1829.), Josip Pavec (1857.), Martin Švaco (1860.), Matija Vinkoci i Ivan Šimunic (1861.), Pavao Plazek i Josip Pavec (1862.), Mato Kovačić (1870.), Đuro Pavleković (1871.), Andrija Balatinec (1881.), Đuro Štefinec i Josip Novosel (1888.).[54] U Virju je u 40-im godinama 19. stoljeća u matičnim knjigama rođenih zabilježeno osam čizmara: Ivan Pisačić, Matija Vrhovec i Ivan Mihatović (1845.), Martin Jambrušić, Šimun Sabolić, Ivan Lukač i Mijo Lalić (1846.) i Tomo Baruškin (1847.).[55]

Josip Tomec iz Virja opširno je pisao o narodnim običajima u Virju, pa i o obući. Naveo je sljedeće: *Stareši nose opanke, a koji so gizdaveši, nose čižme. (...) Za svetek malo što ima opanke, nego baš koj je bogec, koj si nema za kej čižme kupiti. Koji se bolje civil nose, oni ima za svetek štifetline. Možkarci obuva bilo čižme, bilo opanke ili štifetline – se na obojke, a ženske nose cipeliše za svetek, a za saki den opanke s kapčami ili saricami. (...) V letu nijedna ženska neče čižme nositi, nego cipeliše. Samo v zimi de koja ima čižme*. Precizira da je tada još uvijek bilo dosta starih žena koje su nosile *žote čižme kordovanske*. Zapisao je i cijene obuće. Tada su nove muške čizme koštale 8 – 10 forinti, odnosno da su najskuplje muške čizme plaćali 10 forinti, a ženske cipele 4 – 5 forinti.[56] Učitelj Luketić je 1888. godine u školskoj spomenici škole u Šemovcima zapisao da *tko je god bio imućniji i ljeti je nosio čizme*, a *žene i djevojke nose samo cipele s visokimi petami, žutimi podkovami i puceti – škripati moraju – a ne opanke*.[57]

Nama su danas poznate samo *visoke* čižme *s trdom sarom*, poput jahaćih, od govedeg boksa te s mekom nabranom sarom od svinjske kože. Takvih se čizama još može naći u podravskim domovima, a i često su viđene na skupnim fotografijama koje datiraju od druge polovine 19. stoljeća pa nadalje. Kako bi uštedjeli na novcu i materijalu, majstori su znali otparati sare s poderanih čizama i ušiti ih u nove. Ako su se pak sare na čizmama pohabale, onda su ih odrezali. Takve čizme nazivale su se *pačmage*.[58] Muškarci su čižme nosili skoro svakodnevno, novije za *svetek* (blagdan), a iznošene za *delaten*

tupno na: https://www.facebook.com/etnografskazbirkajosipacugovcana/posts/pfbid0B8LKBtGDsmbGvwLoo8JkQjRxcKwLxT7WR27zJ77mM9f7Q7HcrV6wGzrwuiNijQq9l (12. 5. 2026.).
54 KRAJASICH, P.: *Die Militärgrenze in...*, 253.
55 Arhiva župe sv. Martina biskupa u Virju, MKR 1844. – 1857.
56 TOMEC, J.: *Virje 1897. – 1904....*, 115, 117–118.
57 PODRAVEC, D.: *Povijest virovskoga školstva...*, 205.
58 MARESIĆ, Jela; MIHOLEK, Vladimir: *Opis i rječnik đurđevečkoga govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac 2011., 453.

den (radni dan). Bogatiji Đurđevčani nabavljali su čižme *kordovanke* od kozje kože zvane *kordovan*, od preprodavača stokom koji su obilazili sajmove u Ugarskoj, a budući da znamo da su na naše sajmove dolazili i ugarski opančari, onda su zasigurno bili prisutni i njihovi čizmari.[59] Njihova prisutnost na sajmovima vjerojatno je s vremenom bila sve rjeđa, pa su ljudi na đurđevačkom području kupovali čizme od brojnih postolara koji su se opredijelili za izradu raznovrsne obuće, pa i čizama, nasuprot samo dva zabilježena čizmara u Pitomači. To se vidi u ugarskom popisu obrtnika iz 1892. godine u kojem je pobrojano 17 čizmara u pridravskim selima na ugarskoj strani od Čurga (Csurgó) do Barča (Barcs). Mađarska etnologinja Knézy piše da su se kod njih nosile čizme bez pete, a od 18. stoljeća pod utjecajem njemačkih čizmara s petom, debljim višeslojnim potplatom i duljim tvrdim sarama. Nadalje iznosi da su se po detaljima izrade međusobno razlikovali mađarski, hrvatski i njemački majstori. Pridošli njemački majstori ujedno su donijeli sa sobom i izradu cipela s petom, teških cipela na vezanje (*bakanđi*) i sandala s remenčićima, ali si i kod njih običan puk takvu obuću nije mogao priuštiti.[60]

Izgled prvih ženskih cipela iz 19. stoljeća također nam nije poznat, za razliku od onih kakve su žene nosile u prvoj polovini 20. stoljeća. Rječnik đurđevačkoga govora donosi nam ponešto riječi glede obuće: *cipeliši* – cipeli; *plitki i globoki cipeli* – niske i visoke cipele; *plitkaši* – niske cipele; *komočuji* – muške cipele; *firtli* – ženske niske poluotvorene cipele s remenom; štefetlini – ženske cipele s povišenom potpetikom; *gležnaki* – ženske poluvisoke cipele na vezanje; *cokoli* – cokule; *potkorje* – donjište obuće; *tumpla* – potplat; žnore – vezice; špicpleji – metalne potkovice pribijene na vrhu potplata i na peti koje ih štite od habanja. [61]

Slika 6. Drevejnaki, Podravske Sesvete.(Izvor: Etnografska zbirka Josipa Cugovčana).

5. Obuća od drva

5.1. *Vezovaki*

Kada se govori o obući, nezaobilazni su opanci *vezovaki*, premda nisu izrađeni od kože. *Vezovaki* su pleteni od oguljenih traka kore veza (vezika, treperavi brijest *Ulmus laevis* Pall.), po kojem su dobili ime. U tu svrhu mogla je poslužiti kora vrbe (bot. košaračka vrba, bekva *Salix viminalis* L.) i lipe, ali one nisu toliko postojane i žilave kao kora veza. *Vezovake* je opisao etnolog Milovan Gavazzi: *Pravilno je na križ pleteno stopalo, manja kapica sprijeda i sasvim nizak rub dalje naokolo (pri peti malo širi), dok je od kapice usporedo s rubom naokolo provedena tanja uzica od sukana lika, koja se petljama drži kapice s jedne i druge strane, a tako petljom zahvata ova uzica i rub obuće na dva mjesta sa strane i straga pri peti; tamo gdje se uzica drži ruba na stranama, provučen je dugačak širi trak od istoga vezova lika, koji trak teče iza stopala (pete) i služi da se ovije oko noge (gležnja) i tako se obuća priveže uz nogu.* Pleli su ih u proljeće, kada je bilo svježe kore. Nosili su ih za vrijeme obavljanja lakših poslova, najviše u vinogradu. Bili su podatni za nogu, ali im je vijek trajanja bio puno kraći od kožne obuće. Umijeće izrade vjerojatno je bilo poznato mnogima, no ono je s vremenom zaboravljeno. *Što se tiče hrvatskoga prostora, t*akvi opanci zabilježeni su jedino na širem đurđevačkom području, a na tlu Europe samo kod ugro-finskih naroda, Rusa i Bjelorusa. Za njih se još znalo u Kalinovcu i Hlebinama. Hlebinčani su ih nazivali *vezovi opanki*. Jedan par *vezovakov* izložio je učitelj u Đurđevcu Milan Poljak na Jubilarnoj gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu 1891. godine. Prikazani su u IV. odsjeku

59 Sjećanje Đuke Tomerlina Picoka (1926. – 2010.). Razgovor je vođen 2006. godine.
60 KNÉZY, J.: Nav. dj., 214–216.
61 MARESIĆ, Jela; MIHOLEK, Vladimir: *Opis i rječnik đurđevečkoga govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac; Koprivnica: Bogadigrafika, 2011.

(Kućni obrt), a drugi par izložio je sa suprugom Ankom na XVI. odsjeku (Izlošci pučkih škola).[62] Dva sačuvana para opanaka nalaze se u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Jedan par je javno predstavljen na izložbi *Podravski motivi* 1989. godine. Ispleo ih je seljak Jozo Pintar iz Mičetinca 1942. godine od brijestove kore[63]. Drugi *vezovaki* su stariji, jednako su pleteni kao i prethodni, ali nisu zabilježeni njihova starost i porijeklo. Gavazzi napominje da je svojevremeno jedne *vezovake* posjedovao i prof. Ivan Kranjčev (1900. – 1957.) iz Đurđevca, također izrađene u Mičetincu.[64]

Jalžabetić o njima piše sljedeće: *Ludi, koji so preko leta bili na konaku svojom ženom i decom, kaj so išli z marvom na pašo, zvali smo je majurci. Ovi ludi, znali so naseči vezovi mladic, nagulili liča, pak so onda pleli vezove opanke, i prodavali ženam po dva groša. Ti opanki so bili na spodobo, kak ima denes po dučanu spleteni z nekakvi trakov, samo kaj je liče bilo širše. Kad je žena išla, poznal seje trag, kak da bi v rešetu hodila. Denes smo prez šume stare i prez oti si stvari*.[65] Uspoređuje ih s rešetom, točnije *z mlatečkem rešetom (žitnim rešetom)* jer se i rešetka ovog rešeta izrađivala od vezovih traka. O postojanju *vezovakov* govore i stihovi dvaju narodnih napjeva koje je zabilježio đurđevački *etnomuzikolog Franjo Židovec* 1930. godine među đurđevačkim konačarima na ferdinandovačkom području. Stihovi prve pjesme glase: *Carica se s carom domenjuje: / Vu kaj čemo robje obuvati? / A junakom vezove opanke /*, a druge: *oblekla mu do pupka rubaču, / obula mu vezove opanke, /*.[66]

62 BEDIĆ, Marko: *Zapisi iz gospodarskoga života gjurgjevečkog kraja tijekom 19. stoljeća. //* Đurđevečki zbornik 1996. V povodu 70. obletnice življenja Đuke Tomerlina Picoka, Đurđevec: bez izdavača, 1996., 187–188.
63 EMZ, Zbirka narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske, Vezovaki, inv. oznaka 13879ab. Dostupno na: https://katalog.emz.hr/hr/Predmet/12593/3 (26. 5. 2026.); BRENKO, Aida: *Značenje obuće u seoskim zajednicama u Hrvatskoj. // Koje dobre šuze!...,* 79.
64 GAVAZZI, Milovan: *Vezovaki. //* Zbornik Muzeja grada Koprivnice (ur. Leander Brozović), I, 1, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1946., 14–15.
65 JALŽABETIĆ, T.: *Gjurgjevac...,* 66–67.
66 Kazivačice pjesama *Cvala ruža okolo Banata* i Žena muža po strnjaku pasla bile su Mara Ivandija (38 god.) i Ana Ščuka (44 god.); Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, ŽIDOVEC, Franjo: *Hrvatske narodne popijevke iz kotara Đurđevac (svjetovne) 1928. – 1937.,* sv. I.; sign. IEF rkp N 109, br. 43, 48.

5.2. *Drevejnaki*

Drevejnaki su izrađivani od vrbe, lipe, klena i topole, mekog drva bez žuljeva. Bili su čvrsti i trajni, a Podravci su ih često nosili po blatnom terenu, ponajviše zimi i po snijegu te za žetve *po strjnaku* (na strništu). Morali su biti puno veći u odnosu na stopalo, tako da su se za većih hladnoća mogli napuniti slamom, što je osiguravalo dodatnu izolaciju i toplinu. Sačuvano je vrlo malo primjeraka jer su vjerojatno propali od crvotočine nakon prestanka nošenja. Za njihovu izradu potreban je poseban alat i vješte ruke. *Drevejnake* u svojoj zbirci čuva etnograf Josip Cugovčan, a pored toga posjeduje i drvene sandale koje je izradio i nosio njegov djed.[67] Sličan par *drevejnakov* predstavljen je na otvaranju stalne izložbe *Drveno doba* u Gradskom muzeju u Virovitici 2019. godine. Potječu iz Virovitice s početka 20. stoljeća.[68]

6. *Obojki i štonfe*

Obojki, koji su prethodili čarapama, komadi su platna kojima su se prije obuvanja omatala stopala i listovi. Stopala su tako štitili od vanjskih utjecaja i od mogućih žuljeva. Obojcima, kojima su omatali nogavice široki *gač* i vezali ih *z obuvačami*, štitili su listove, a prvenstveno široke nogavice od prljanja tijekom poljoprivrednih radova. Zapravo, riječ je o krpama od domaćega platna. Veličina *obojkov* nije bila određena. Uglavnom, minimalna veličina iznosila je oko 50 x 50 cm za stopala, a za listove jednako široka, ali duža, po potrebi su se mogla omotati i dva *obojka* na jednu nogu. Sve je ovisilo o veličini stopala i vrsti obuće. Za obojke se uzimalo već isprano *konopljeno* platno od dijelova iznošene odjeće ili krevetnine koje nije kruto, već podatno za nogu. Jalžabetić spominje *obojke* tek usputno: *(...) a onda još blato gaziti kaj se obojki namoče i z mokremi cel den na zime hodati (...)*.[69] Lovrenčević pak piše za žene: *Noge su zimi omatale obojcima koje su, dok nije još bilo čarapa, omatale oko listova na nozi sa spomenu-*

67 Etnografska zbirka Josipa Cugovčana, *Obuča v žetvi. Drevejnaki.* Dostupno na: https://www.facebook.com /photo/?fbid=606637058305711&set =a.606637151639035 (12. 5. 2026.).
68 *Klompe, cokole,* inv. br. E-3314, Katalog stalnog postava Gradskog muzeja Virovitica (ur. Mihaela Kulej), Virovitica, 2000., 114.
69 JALŽABETIĆ, T.: *Gjurgjevac...*, 204.

tim remenjem.[70] *Obojki* su se nosili i u čizmama i drugoj obući. Judit Knézy je utvrdila da su se na njihovom području prije platnenih nosili niski šivani sukneni obojci (kapca) slični čarapama, a od osmanlijskih obrtnika preuzeli su stavljanje potplata od meke kože. Potonji su za janjičare izrađivali takve obojke, ali od vrlo mekane i tanke kože, koje su obuvali u čizme, ali oni nisu uzeli maha među domaćim ljudima.[71]

Prve čarape *(štonfe, fusetlini)* koje su Podravci nosili bile su po svemu sudeći od vune. Nije poznato otkad su ih počeli nositi. Vjerojatno se to dogodilo tijekom procesa napuštanja narodne nošnje i postupnog prihvaćanja pojedinih kupovnih odjevnih materijala i dijelova odjeće koji je započeo otprilike sredinom 19. stoljeća. Tada su čarape, po svemu sudeći ženske, počeli prodavati židovski torbari pokućarci. O njihovu dolasku u Virje pisao je krajiški časnik i književnik Ferdo Rusan 1845. godine.[72] Tomec je u Virju pribilježio da žena *mesto obojkov obuva štonfe*. To je bilo 1897. godine.[73]

Poznato je da je krajiškim školskim zakonom iz 1871. godine u djevojačke škole uvedeno učenje „ženskoga ručnog djela i kućanstva", a u to je sigurno uvršteno i pletenje čarapa vunom, kao što je bilo propisano i prvim jedinstvenim školskim zakonom *(Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji)* od 31. listopada 1888. godine.[74] Pletenje čarapa bilo je uvršteno u nastavni program. To se vidi u naučnoj osnovi koja je, primjerice, donesena naredbom odjela za nastavu i bogoštovlje kraljevske zemaljske vlade 1895. godine, u kojoj se pletenje čarapa u djevojačkoj školi uči od 4. do 8. razreda. Dakle, djevojčice su najkasnije od 1888. godine u školi učile kako se pletu čarape, a to su znanje itekako iskoristile za pletenje čarapa članovima svoje obitelji.[75] Ženski ručni rad učio se i u višoj pučkoj školi u Đurđevcu od 1914. godine, kad je osnovana. Po planu po predmetima u V. razredu učile su, između ostaloga, također „pletenje čarapa upravnom i naopakom očicom", a u VI. razredu „upletanje pete i potpletanje čarapa". Svojim umijećem tada su se iskazale i djevojčice niže građanske škole koje su isplele 9 pari vunenih čarapa za vojnike na bojištu.[76]

7. Zaključak

Dosadašnje spoznaje o tradicijskoj obući đurđevačke Podravine veoma su šture. Zna se otprilike da je riječ o opancima i čizmama, ali je javnosti nepoznat njihov izgled i način izrade. Istraživanjem je prikupljeno podosta podataka iz brojnih arhivskih, muzejskih i pisanih izvora koji govore o narodnoj obući. O tome je pisalo i nekoliko etnografa te pojedinaca koji su ponešto usput zabilježili pišući o nekim drugim temama, a isto tako i novinski izvjestitelji kao suvremenici s kraja 19. stoljeća.

Pored toga, postoje sačuvani opanci u Etnografskom muzeju u Zagrebu, izrađeni u Kalinovcu 1940. godine, te u etnografskoj zbirci Josipa Cugovčana u Podravskim Sesvetama. Osim toga, ukratko su opisani štavljenje kože i izrada opanaka. Podravci su nosili kožnate opanke *kapičare*, zvane *tubani*, koji su se vezali remenjem oko lista noge, a kasnije s kopčom i remenom ili bez njih. Pored toga, kao jedini na hrvatskom tlu, nosili su i opanke *vezovake*, ispletene od traka sirove kore brijesta. Dva para ovih opanaka također nalazimo u Etnografskom muzeju. Od mekog drva izrađivali su i *drevejnake* (kaljače, klompe) za zimu i blato. Rado su obuvali i čizme, ali prikupljeni izvori ne pružaju dovoljno podataka o njihovu izgledu, osim ako prihvatimo činjenicu da su se i kod nas nosile čizme kao na ugarskom području, s ravnim potplatom bez pete, a od 18. stoljeća s petom, debljim potplatom i tvrdom sarom po uzoru na čizme njemačkih majstora. Umjesto čarapa noge su omatali obojcima. Istraživanjem se došlo do spoznaje da su Hrvati Podravci s ugarske strane nosili posve iste opanke. Njihove se opanke čuvaju u regionalnom muzeju u Kaposváru. Prikupljeni podatci mogu dobro poslužiti za potpunu rekonstrukciju opanaka kao dijela narodne nošnje đurđevačke Podravine.

70 LOVRENČEVIĆ, Z.: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (4)...*, 11.
71 KNÉZY, J.: *Bőrcserző és bőrlábbelike...*, 213.
72 RUSAN DRAGIĆ: *Domorodna mnenja iz Podravine.* // Danica horvatska, slavonska i dalmatinska X, 48 (29. 11. 1845.).
73 TOMEC, J.: *Virje 1897. – 1904...*, 115.
74 ŽIVAKOVIĆ KERŽE, Zlata; BENIĆ PENAVA, Marija; PENAVA BREKALO, Zvjezdana: *Zakoni o pučkim školama – njihova provedba i značenje (Osvrt na područje Vojne krajine, tj. Banske Hrvatske).* // Cris: časopis povijesnog društva Križevci XXIV, 1, 2022., 37.
75 *Naučna osnova za obuku u slöjdu u dječačkim i djevojačkim školama.* // Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, kom. I, prilog I (31. 1. 1895.), 22–46.
76 *Izvještaj Više i Niže pučke škole u Gjurgjevcu, te nižih pučkih škola u* Čepelovcu, *Budrovcu i Sirovoj Kataleni za školsku godinu 1914./15.,* Gjurgjevac: bez izdavača, 1915., 17, 21, 35.

Summary

Footwear as Part of the National Costume of Podravina's Town of Đurđevac

VLADIMIR MIHOLEK

The national costume of Podravina's Town of Đurđevac has so far received relatively little scholarly attention, with footwear as an element of traditional attire being particularly under-researched. This paper focuses on the natural materials used in the production of traditional footwear - leather, tree bark, and wood - as well as their processing and the techniques used to make the final products. The footwear examined includes leather opanci kapičari, both with and without straps; opanci vezovaki, made from elm bark; čižme (boots); drevejnaki (clogs); and obojki, which served as precursors to modern socks. Today, very few examples of traditional Podravina's footwear have survived among the local population, while only a limited number can be found in museums and private collections. The only significant gap in the available evidence concerns the boots worn during the 17th and 18th centuries, for which sufficient information to provide a complete picture has not been found. The research is based on a variety of sources, including archival documents, ethnographic records, papers published in collected volumes, newspaper articles, historical studies, photographs from private collections, and testimonies provided by oral-history informants.

Literatura i izvori

Arhiva župe sv. Benedikta opata i Žalosne Gospe u Kloštru Podravskome, Župna spomenica.

Arhiva župe sv. Jurja u Đurđevcu, MKR 1796. – 1840., MKR 1858. – 1863., MKR 1871. – 1875., MKR 1876. – 1878., MKR 1878. – 1886., MKR 1886. – 1900., MKU 1869. – 1878., MKV 1858. – 1877.

Arhiva župe sv. Martina biskupa u Virju, MKR 1844. – 1857.

HAZU, Odjel za etnologiju, JALŽABETIĆ, Tomo: *Gjurgjevac – Narodni život i običaji* (rukopis), sign. S.Z.54.

Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, ŽIDOVEC, Franjo: *Hrvatske narodne popijevke iz kotara Đurđevac (svjetovne) 1928. – 1937.*, sv. I.; sign. IEF rkp N 109, br. 43,48.

Izvještaji Županije belovarsko-križevačke za godinu 1888. i 1896.

MaNDA, Magyar Nemzeti Digtális Archívum, *Bocskor (Abuvacse)*, reg. br. RRM 60.24.1.1. Dostupno na: https://en.mandadb.hu

MuseumMap, *Bocskor (Abuvacse)*, reg. br. RRM_NT_60.24.1-2. Dostupno na: https://www.museumap.hu

TOMEC, Josip: *Virje 1897. – 1904.* // Zbornik za narodni život i običaje, knj. 62 (ur. Dragutin Feletar, Anđela Frančić, Joža Horvat), Zagreb-Virje: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Općina Virje, 2021.

ĐURĐEVČAN: *Dopis.* // Hrvatska I, 238 (16. 10. 1891.).

LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (6). Muška i ženska odjeća*. // Bjelovarski list XXXVI, 20 (29. 5. 1981.)

LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (5). Oplećak*. // Bjelovarski list XXXVI, 19 (22. 5. 1981.).

LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Nošnje bilogorsko-podravske regije (4). Pun sjaj bjeline.* // Bjelovarski list XXXVI, 18 (15. 5. 1981.)

POLJAK-ŠOŠTARCEVA, Anka: *Naša domaća pokrstica, školska osnova narodna nošnja u Gjurgjevcu* (Prvi dio). // Narodne novine LVII, 219 (25. 9. 1891.).

POLJAK-ŠOŠTARCEVA, Anka: *Naša domaća pokrstica, školska osnova narodna nošnja u Gjurgjevcu* (Svršetak). // Narodne novine LVII, 220 (26. 9. 1891.).

RUSAN DRAGIĆ: *Domorodna mnenja iz Podravine.* // Danica horvatska, slavonska i dalmatinska X, 48 (29. 11. 1845.).

Rippl-Rónai Vármegyei Hatókörű Városi Múzeum. *A bocskor*. Dostupno na: http://regi.smmi.hu

Adresar obrtnog i poslovnog svieta u Hrvatskoj godine 1890. (ur. Đuro Justić, Ljudevit Strohmayer), Zagreb: Hrvatska obrtnička komora, 1891.

BEDIĆ, Marko: *Zapisi iz gospodarskoga života gjurgjevečkog kraja tijekom 19. stoljeća*. // Đurđevečki zbornik 1996. V povodu 70. obletnice življenja Đuke Tomerlina Picoka, Đurđevec: bez izdavača, 1996.

BLAŽEKOVIĆ, Stjepan: *Bjelovarsko-križevačka županija*. // Bjelovarski zbornik 90 (ur. Stjepan Blažeković), Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 1990.

CIK, Nikola; KOŠUTA, Dorian: *Povijest Gole 1822. – 1922. Juraj* Županec *(1870. – 1939.), župnik u Goli*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XXI, 42, 2002.

CUGOVČAN, Josip: *Narodna nošnja Podravskih Sesveta*, Koprivnica: Zajednica kulturno-umjetničkih udruga Koprivničko-križevačke županije, 2010.

DEMIAN, J. A.: *Darstellung der* Österreichischen *Monarhie nach den neusten statistischen Beziehungen, 4. Statistische Beschreibung der Militär-Granze, bd. 1.* Wien: Christian Gottfried Kaulfus, 1806.

DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Mali virovski etnografski pojmovnik*. // Virje na razmeđu stoljeća, zbornik V, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1993.

DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje*. // Narodna umjetnost: godišnjak Instituta za narodnu umjetnost 9, 1972.

DOLENEC DRAVSKI, Miroslav: *Podravski narodni vez. Pletivo radosti i tuge djevojačke*. // Virje na razmeđu stoljeća (ur. Boro Rogić), zbornik III, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1987.

GAVAZZI, Milovan: *Vezovaki*. // Zbornik Muzeja grada Koprivnice (ur. Leander Brozović), I, 1, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1946.

HEFELE, Ferdo: *Hrvatski opančar i opančarija*. // Glasnik Družtva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu II, Zagreb, 1887.

HEFELE, Ferdo: *Put na istok do Carigrada*. Zagreb: Tiskarski i litografijski zavod C. Albrechta, 1895.

JAKELFALUSSY, József: *Magyarország iparosainak* és *kereskedőinek czim-* és *lakjegyzéke*. Budapest: A pesti könyvnyomda – részvény – társaság, 1892.

Katalog stalnog postava Gradskog muzeja Virovitica (ur. Mihaela Kulej), Virovitica: Gradski muzej Virovitica, 2000.

KNÉZY, Judit: *Bőrcserző* és *bőrlábbeliket készítő kézművesek a csurgói, Magyar Céhben" (1810-1872)*. // A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 3. (Szerkesztő: Magdolna Juhász), Kaposvár: Rippl-Rónai Megxei Hatókörű Városi Múzeum, 2014.

Koje dobre šuze*! Šetnja kroz povijest obuće*. katalog izložbe (16. veljače – 4. lipnja 2006.), Zagreb: Etnografski muzej, 2006.

KRAJASICH, Peter: *Die Militärgrenze in Kroatien mit besonderer Berücksichtigung der sozialen und wirtschaftlichen Verchältnisse in der Jahren 1754. – 1897.* Wien: Disertationen der Universität Wien, 1971.

Kraljevine Hrvatska i Slavonija na tisućgodišnjoj zemaljskoj izložbi kraljevine Ugarske u Budimpešti 1896. godine. Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, 1896.

KRANJČEV, Ivo: *Ekonomski razvitak Đurđevca i đurđevačkih konaka. Etnografski prikaz*. doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet, 1926.

LJUBIĆ, Peroslav: *Sabrano zrnje*. Osijek: Štampa F. Kittera, 1930.

MAĐER, Blaž: Časti i dobru zavičaja. pretisak iz 1937., Zagreb: Osnovna škola Blaž Mađer Novigrad Podravski, 1992.

MATUNCI, Gordana: *Narodna nošnja Bilogore. Veliko Trojstvo. Priručnik za rekonstrukciju*, Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1988.

Naučna osnova za obuku u slöjdu u dječačkim i djevojačkim školama. // Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, kom. I, prilog I (31. 1. 1895.)

MARESIĆ, Jela; MIHOLEK, Vladimir: Opis i rječnik đurđevečkoga govora. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac; Koprivnica: Bogadigrafika, 2011.

Rukotvorstvo. Nošnje u Podravini. 11. 4. 2008. – 20. 5. 2008., katalog izložbe, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2008.

Rukotvorstvo. Oglavlja u Podravini. 12. 4. – 15. 6. 2007., katalog izložbe, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2007.

Statistik der Militärgränze des österreichischen *Kaiserthums. Ein Versuch von Carl Bernh. Edlen von Hietzinger, k. k. Feldkriegssecretär bei dem karlstädter-warasdiner Gränz-General-Commando*. Zweiter Theil. Erste Abtheilung. Wien: Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1820.

TOMERLIN PICOK, Đuka: Življejne *v (naj)starešem Gjurgjevcu*. Đurđevac: Naklada Đuroka Picoka; Društvo poljoprivrednih inženjera i tehničara Đurđevac, 1989.

TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko narodno likovno stvaralaštvo (2)* // Podravski zbornik 76 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1976.

TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko rukotvorje*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice,1978.

VEČENAJ, Ivan: *Narodno blago prekodravskog kraja*. //

Podravski zbornik 78 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.

ŽIVAKOVIĆ KERŽE, Zlata; BENIĆ PENAVA, Marija; PENAVA BREKALO, Zvjezdana: *Zakoni o pučkim školama – njihova provedba i značenje (Osvrt na područje Vojne krajine, tj. Banske Hrvatske)*. // Cris: časopis povijesnog društva Križevci XXIV, 1, 2022.